

Karin Herder
Student inom arkivvetenskap, Södertörns högskola
Praktikant, Landstingsarkivet

Innan den fria aborten

1975 fick Sverige sin nuvarande abortlagstiftning med utgångspunkt i den gravidas rätt att själv bestämma över sin kropp. Lagen föregicks av ett betänkande 1971 och Karolinska Institutet var en av de institutioner som lämnade in remissvar. Den finns nu att läsa på Stockholms läns landstingsarkiv, tillsammans med några av de andra remisser som inkom. Aborträtt var en laddad fråga och i det här materialet märks det hur åsikterna gick isär. Drygt fyrtio år senare har aborträtten blivit en självklarhet i Sverige. Arkivmaterial från värden under 1800- och 1900-talet berättar om den långa väg som ledde fram till fria aborter och om hur annorlunda det var före 1975.

I början av 1800-talet grundades Löwenströmska lasarettet. Mellan 1876 och 1970 tillhörde det Stockholms läns landsting. År 1902 visar en tabell över skador att en kvinna avlidit på sjukhuset till följd av fosforförgiftning. Det fördes in som ett självmordsförsök med dödlig utgång. Redan året därpå finns ett nytt streck i en ny tabell som berättar om en kvinna som blivit förgiftad av fosforstickor. Inom parentes står det "fosterfördrivningsförsök" men det fördes in i årsberättelsen som ett självmordsförsök. I det här fallet överlevde kvinnan. Mer än så får vi inte veta men att skrapa fosfor från tändstickor för att sedan blanda den med till exempel mjölk och dricka var ett vanligt sätt att försöka göra abort under det sena 1800-talet. Det var så pass vanligt att fosfortändstickor förbjöds i handeln år 1901. De få uppgifter som finns med i årsberättelserna räcker för att berätta om en tid då aborter kunde vara olagliga i Sverige och de visar också vad en sådan lag kunde få för konsekvenser. Det fanns abortörer att vända sig till på den här tiden. I de allra flesta fall gick sådana "kriminella" aborter bra. Det var först om något gick fel som myndigheterna kunde bli uppmärksammade på den olagliga abortverksamheten och då kunde både abortörerna och de som gjort abort straffas. Det fanns även osäkrare metoder att ta till för den som inte hade rätt kontakter eller helt enkelt inte hade råd. De aborterna kunde innebära mycket stora risker och det är antagligen sådana fall som har lämnat spår i de tidiga årsberättelserna på Löwenströmska.

Sverige fick sin första abortlag 1938. Samma år som lagen infördes finns en kommentar i Löwenströmskas statistik över utförda operationer om en 22-årig kvinna som dött i sepsis efter en "kriminell" abort. För de allra flesta innebar den nya lagen inte att det blev enklare att få genomföra en laglig abort. Först skulle en ansökan göras, och på den följde en omfattande utredning. Kungliga Medicinalstyrelsen fattade beslut i abortärendena, dit skickades ansökningar från hela Sverige. På Stockholms läns

landstingsarkiv finns ansökningar som kom in till Medicinalstyrelsen under mitten av 1950-talet. Akterna innehåller dokument från hela utredningen, ett beslut från Medicinalstyrelsen, eventuella överklaganden och ofta dokumentation av uppföljning efter beslutet oavsett om det fick bifall eller avslag. Utredningen krävde ett besök hos gynekolog, ett läkarbesök, ett möte med kurator och en psykiatrisk observation som gjordes under flera dagar då den sökande fick vara inskriven på en psykiatrisk avdelning. Det var upp till den sökande själv att ordna med tider för undersökningar och inskrivningar. Hela den sökandes liv utreddes, allt ifrån sjukdomar i släkten, uppväxtförhållanden, arbetsbelastning, ekonomiska förhållanden och mycket mera. Intyg krävdes från läkare, och även ett samtycke från en eventuell make eller förmyndare. Släktingar eller andra närstående kunde få lämna uppgifter. Utifrån utredningen meddelade läkarna om de ansåg att en abort borde få ett bifall eller inte ifrån Medicinalstyrelsen. Det fanns vissa grunder för vilka abort kunde beviljas. I de flesta fall rekommenderades aborter då den sökande var sjuk, svag eller där svaghet kunde förutses men det fanns också humanitära skäl till exempel våldtäkt eller eugeniska (rasbiologiska) skäl som grund för en laglig abort. Ibland gjordes också steriliseringar i samband med abort. I årsberättelsen från Löwenströmska år 1959 står det att några lagliga aborter (abortus legalis) utfördes på sjukhuset, och i tre av fallen blev patienterna även steriliserade i samband med aborten.

I utredningarna observerades och beskrevs den sökande noggrant, till exempel så beskrevs både utseende, beteende och karaktärsdrag. I de här beskrivningarna står det också ofta vad kvinnorna själva tyckte och tänkte om abortlagen, ansökningsproceduren och bemötandet från vården. Ofta finns det anteckningar med i akten från efterundersökningar och uppföljningar. I en ansökan från 1955 menade en kvinna att det var fel på systemet, särskilt kuratorerna borde avskaffas. Hon ansåg "att abortlagen borde ändras antingen i riktningen att aborter helt avskaffas eller att abort beviljas åt samtliga." En annan sökande år 1956 tyckte också att utredningen "tog onödigt lång tid och att det var slöseri med tid." Att söka en legal abort var inte hennes första val, det var "en utväg hon aldrig skulle ha tagit, om hon inte innan först på allt sätt sökt få illegal abort men misslyckats och det därför var hennes sista chans." En tredje sökande ville reformera för att få en "mindre lång väntan och mer förståelse". Hon var kritisk till hur hon blivit bemött. Den kvinnliga psykiater hon först träffat hade hon upplevt som något förstående men psykiatern hade ingivit henne falskt hopp om att få aborten beviljad vilket hon upplevde i efterhand som felaktigt och svårt att förlåta. Dessutom framkom det att psykiatern hade föreslagit att lägga med ett förslag om sterilisering i samband med aborten. Den sökande kommenterade att det måste vara fel att säga till en patient "att det kanske går lättare, om man steriliserar sig." Hon menade att hon varit så desperat och i panik över situationen att hon hade varit nära att gå med på förslaget, men sade "att hon då i så fall varit förtvivlad nu." Kvinnan fick avslag på sin ansökan varpå hon sökte sig till en illegal abortör som genomförde aborten. Direkt efter ingreppet skrev hon in sig på sjukhus. Allt hade gått bra och hon

berättade om händelsen under uppföljningen av ärendet. Det står att hon inte var rädd men desperat: "Inte rädd för abortören – 'dom fick göra vad dom ville med mej'." Att hon utfört en illegal abort var inget hon försökte dölja. Tidigare under 1900-talet kunde en illegal abort straffas med en kortare tids fängelse, men på 1950-talet verkar det bara ha rapporterats om att hon efter avslaget hade valt en annan lösning.

Mot utredarna var många kvinnor öppna med sina åsikter men det märks också att det var viktigt att hålla graviditeten hemlig. En sökande försökte ta sitt liv hellre än att berätta för föräldrarna men när de väl fick reda på graviditeten så hjälpte de henne att få kontakt med en läkare. En annan kvinna oroade sig för att graviditeten skulle börja synas då utredningen tog så lång tid och då skulle kollegorna kanske förstå vad som skett om hon kom tillbaka från en operation och var smalare igen. Men i en av utredningarna finns ett brev bifogat som skrevs av den sökande medan hon låg inne för psykiatrisk observation. Brevet var till en nära vän och de verkar ha diskuterat situationen många gånger förut. Där beskrev den sökande hur hon inte kunde tänka sig att lämna bort ett barn till främmande människor men inte heller riskera att barnet skulle få växa upp med en våldsam fader. Abort var för henne den enda utvägen. Med tanke på den utlämnande och tidskrävande utredning som en ansökan om abort innebar så var det säkert inte något lätt beslut. En anteckning som gjordes om en kvinna efter hennes genomgångna utredning och abort sammanfattar det väl: "Anser sig riktigt och rättvist bedömd och därvid menar hon, att om en kvinna bestämt sig för att ha abort så har hon ju inte gjort det utan skäl."

Karin Herder
2017-11-02

Referenser

Litteratur

Lena Lennerhed, Historier om ett brott – Illegala aborter i Sverige på 1900-talet (2008)

Landstingsarkivet

Mentalvårdsbyrån, "'Återfall' bland abortklientelet" (1953), Referat/avskrifter (serie F)

Överläkarna vid Sabbatsbergs kvinnokliniks handlingar, Handlingar rörande "Rätten till abort" (serie F5)